

UNESCO PROGRAMINDA KİTAP, KİTAPLIK VE ARŞİVLER*

Prof. Bedrettin TUNCEL

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Başkanı

Kültür alanında çalışmaların dayanaklarından okul, bilim, sanat eğitimi, radyo, televizyon, sinema, basın, tiyatro, kitaplıklar, halk kitaplıkları, müzeler, arkeolojik alanlar, anıtlar, v.b. gibi kültür yaşamının içinde yer alan kitap, kitaplık ve arşivler, - çekinmeden söyleyelim, kültür gelişmesinin temelinde yer alan değerler olarak, günümüzde giderek ağırlığını, önemini, vazgeçilmezliğini duyuruyor.

Genel kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olan kültür gelişmesinde tartışılmaz yeri olan kitap, kitaplık ve arşivlerin önemi, Unesco Genel Konferanslarında, kültür alanındaki çalışmaların köklü değerleri arasında sayılıyor. Bu kuruluşun yirminci yıldönümünden beri, özellikle kitaplıklar ve arşivler alanında, onlarla ilgili mesleklerle yardımcı kitapların hazırlanmasına hız vermiştir. Unesco'nun ilk yıllarının programlarına bakılırsa, bu konuların pek önemsenmediği, daha doğrusu, eğitim, bilim, kültür konularının çok geniş ve oldukça dağınık kaldığı, bunların programda büyük yer tutmadığı, ikinci, üçüncü plânda kaldığı görülür.

Unesco'nun başlıca çalışma alanlarına ancak üçüncü on yılda tanıma ve tanıtma diyebileceğimiz yepyeni bir alan, çağımızın belki en önemli sorunlarından biri, «Information» eklenince, kitabın, derginin, gazetenin yaşamdaki yeri, uygarlıktaki payı, günümüzün koşulları içinde, o alanı işlemek zorunluğu ortaya çıkmıştır.

Artık herkes biliyor ki, günümüzün insanı, yazılı uygarlığın simgesi olan kitaptan, dergiden, gazeteden, her dönemden daha çok yararlanıyor. Bunlar inceleme ve araştırmalarında yardımcı araçlar oluyor onun için; geniş dünyadan haberler veriyorlar ona; kültürünün gelişmesine aracı oluyorlar; boş zamanlarını değerlendiriyor; kısacası : kitap da bir çeşit beslenme oluyor onun için ve insanı her hangi bir zoolojik yaratık olmaktan kurtarıyor... Danton, kitap için, «fukaranın ekmeği» sözünü boşuna kullanmamış... Hem öyle bir beslenme aracı ki, bolluğu dört yanından sarıyor onu, öyle ki, neyi okuyacağını şaşırarak duruma geliyor. Okumaktan hoşlananlar, onda kendini bulmak isteyenler ve bulanlar için bu sözler elbette...

* XIII. Kütüphane Haftası münasebetiyle, 29.3.1977 günü verilen konferansdır.

Geçen yüzyılda Fransız matematikçisi ve ekonomi bilgini Cournot, kitaba anlam veren, sanki dokusunu yaratan yazının icâdını, insanlık tarihinin çok önemli bir ânı olarak tanımlıyor. Hâfızasını yitirmiş, ya da bir gün önce yaptığını şöyle böyle, hâyâl meyâl hatırlıyabilen bir insana benzerdik hepimiz, yazı olmasaydı; yazının değişmez biçimini aldığı, depolandığı kitap olmasaydı... O halde, kitap için, insanlığın çok sağlam, hiç aldatmıyan «hâfıza» sı diyebiliriz. Çağdaş yaşamda kitabın, yazılı, basılı yayımların tuttuğu yer üzerinde duracak değilim; kitap için, bir benzetme ile, «tarihin sismografi», bir çeşit yer sarsımını ölçen araç da dersek yanlış olmaz belki. Kitabın bir özelliği de, Voltaire'in dediği gibi, başka kitapların doğmasına, ortaya çıkmasına yardım etmesi. Bütün sözlüklerin, başka sözlüklerle yapıldığı gibi... Şunu da unutmuyalım : Lâtin yazarı, birinci yüzyılda yaşamış, Plinius, söylemiş : nekadarkötü olursa olsun, kitap muhakkak bir şey öğretir, demiş. Yazı, kitap, önünde sonunda, kültürümüzün dayanağı kalıyor, böylece de, geleceğinin garantisi... Sayısız fikirlerin deposu; bir sakıncası var : zaman ilerledikçe, kendi hesabımıza düşünmekten alıkoyuyor bizi; çığ gibi büyüyen kitaplar... Daha ileri gitmeden, beşyüz yıllık bir geçmişten sonra, günümüzde göze ve kulağa yönelen, seslenen çağdaş tekniklerin karşısında, - gazete, radyo ve televizyon, hele televizyon, sinema, müzik, plâklar demek istiyorum, giderek kitabın gerçek hakkını yemeye başlamıştır, bu da, elbette, uygarlıklar için önemli bir tehlike sayılmalıdır.

Bildiğiniz gibi, Unesco programları, Genel Konferansça, iki yıl için hazırlanır. 1977-1978 yılları Unesco programında kitap, kitaplık ve arşivlerle ilgili yeni ya da eskiden beri süregelen çalışmaları özetlemeden önce, bu Kurum'un ülkemizin bu alanlardaki çalışmaları bakımından ne türlü yardımlarda bulunduğunu kısaca görelim :

Bugün bence Ortadoğunun tüm kitaplıklarında, birçok Balkan ülkelerinde de göremediğimiz değerde bir **Bibliyografya Enstitüsü**. Milli Kütüphanemizin övünebileceği çok değerli bir kuruluşun ortaya çıkmasında Unesco'nun ilgi ve yardımı olduğunu bu konuşmamda özellikle belirtmek isterim. 7-10 Kasım 1950 günleri arasında Unesco'nun düzenlediği **Bibliyografya Servislerinin İyileştirilmesi Konferansı**'nda alınan kararların ışığında, Milli Kütüphanemiz, 1952 yılında, milli bir dokümantasyon merkezi kurma çalışmalarına başlamıştır. Unesco'nun iki yıl için ülkemize yolladığı bir uzman, burada kendisini böyle bir toplulukta anmak isterim. — M. Raux, Fransız uyruklu ve Paris Milli Kütüphanesi'nin değerli bibliyografya uzmanlarından biri, kuruluşun çalışmalarına katılmıştır. İşte günü-

müzde gerçekten çok değerli, örnek sayılabilecek çalışmalar yapan ve özel bir kanunla kurulan Milli Kütüphane Bibliyografya ve Dokümantasyon Enstitüsü, bu ilk çalışmaların gelişmiş kuruluşu olarak ülkemiz hizmetindedir.

1955 yılında kurulan bu Enstitü, bir daha söylemek isterim, gerçekten hepimizin övünebileceğimiz çalışmalar yapmış ve yapmaktadır. Bunları burada ayrıntılarıyla vermek isterdim, ama Milli Kütüphane, 1972 yılında, bu değerli çalışma yerinin tarihini, amaç ve görevlerini, hizmetlerinin niteliğini, bu hizmetlerden nasıl yararlanılacağını yirmi büyük sayfalık bir broşürle (Başbakanlık basımevi) açıklamıştır. O kaynağı salık veririm.

Ben burada sadece, Türkiye Bibliyografyası, Türkiye Makaleler Bibliyografyası, Türkiye kütüphanelerinde mevcut yabancı dil süreli yayınlar toplu katalogu, Yabancı dil eserler bülteni. Türkiye kütüphanelerine en son giren yabancı memleketlerde yayınlanmış eserlerin sistematik listesi gibi, modern Türk kütüphaneciliğinin gerçekten değerli örneklerini veren çalışmalarını anacağım. Ayrıca, bu Enstitü'nün çok sabırlı ve dikkatli çalışmalar sonunda yıllardır büyük bir tevâzu ile hazırladığı ve Unesco'nun çok önemli yayınlarından olan Index Translationum adı altında her yıl çıkardığı dünyaca tanınmış; her sayıyı yüzlerce büyük boyda, çift sütun üzerine sayfa tutan bir yayım. Bütün dünyada, her ülkede çıkan çevirilerle ilgili olarak, özellikle ülkemizde ikinci dünya savaşından sonra yapılan çevirilerin eksiksiz listelerini orada bulabilirsiniz. Bu konuda kim çalışmak isterse, oraya baş vurmadan hiç bir şey yapamaz; bunu burada açıkça belirtmek isterim.

İlgililerin bilecekleri gibi, Index Translationum, artık tarihe karışmış olan ve iki dünya savaşı arasında doğup, ülkelerin politikaları yüzünden batan eski Milletler Cemiyeti'nin çok önemli yayımlarından biriydi. 1946 yılında Unesco kurulduğu zaman, bu değerli çalışmayı canlandırmak için hazırlıklara başlanmıştı. Yeni serisi 1948 yılında çıkmaya başlayan bu bibliyografya hazinesi, bugün 25. sayısını, cildini demek daha doğru olur, tamamlamış bulunuyor. 1932-1940 yılları arasındaki sayıları, Unesco'nun kaynağı diyebileceğimiz ve Milletler Cemiyeti'ne bağlı olarak kurulan Institut international de Coopération intellectuelle tarafından yayımlanmıştı. Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü'nün orada yayımladığı listeleri bir araya toplayıp basmak ve yaymak, bence ilgililere düşen çok değerli, verimli bir görev olur. Bu listeler, geçmişi o kadar eski olmıyan modern kütüphaneciliğimizin üstün başarılarından biridir.

Bu münasebetle, bu Kütüphane Haftası'nda bizi öteki dünyanın uzaklarından izleyen, adını taşıyan bu salonda, portresinden hepimize bakan Adnan Ötüken'i anmak istiyorum. Bildiğiniz gibi, bu örnek kuruluşumuzu ülkeye bağışlayan Ötüken, yıllarca Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu üyeliğinde bulunmuştu. Şimdi, o kurulda, diyebilirim ki, Müjgân Cunbur var. Süreklilik işte budur. Ötüken, bildiğimiz heyecanı ile, Unesco'nun yayımladığı kütüphanecilikle ilgili çok önemli kitaplardan yedisini, ne etti etti, dilimize kazandırdı. Şimdi bunlara yenilerini ekleme kararındayız. Gene bu münasebetle, bize o meslek kitaplarını çevirenleri de burada hatırlatmak isterim. Bunların başında, eski öğrencim ve kütüphanecilik bilimlerinde çok başarılı, yetenekli olarak bildiğim Behire Balkan geliyor. Değerli Doçent Berin Yurdadoğ'da bunlar arasında. Abdülkadir Salgır'ı unutamayız. Diyebilirim ki, sadece bu üçlü, isterseniz buna «trilogia» diyelim, kütüphanecilik bilimlerinin çeşitli yönlerini ele alan bu yedi kitabın üstesinden gelmişlerdir; kutularım hepsini de...

Behire Balkan'ın çevirileri, bu dizide, şöyle :

Yetişkinlerin eğitiminde halk kütüphaneleri; İlkokul kütüphaneleri (1962); Avrupa Milli Kütüphaneleri; Toplu kataloglar örgütlenmeleri ve çalışmaları; Halk kütüphaneleri binaları (1963). Hepsi dört kitap. Doç. Dr. Berin Yurdadoğ, bu dizide, **Halk kütüphaneleri yayma faaliyeti** adlı kitabı çevirmiş; Abdülkadir Salgır da, Behire Balkan'la birlikte, aynı yıl, **Çocuk kütüphaneleri** adlı önemli eseri dilimize kazandırmıştır. Bu meslek kitaplarının yazarlarının kütüphanecilik bilimlerinde dünyaca tanınmış uzmanlar olduklarını burada hatırlatmalıyım. Hepsini de

Unesco Türkiye Milli Komisyonu bastırmıştır.

Yukarda kısaca adlarını ve çevirenlerini belirttiğim kitaplara yazdığı önsözde, Ötüken, modern anlamdaki kütüphaneciliğimizin oldukça yeni tarihini güzelce aydınlatır. Bu alanın bizde otuz, otuz beş yıllık bir geçmişi var. Bu dönemde, Adnan'ın kurduğu, geliştirdiği **Milli Kütüphane** var. **Bibliyografya Enstitüsü** var. Önemli bir olay da, hiç kuşkusuz, kütüphanecilik öğretiminin üniversitelere girmesidir. İlk girdiği yer de, yanılmıyorsam, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültemizdir.

Bugün gibi hatırlıyorum : Fakülte Profesörler Kurulunda kütüphanecilik dersleri verilmesi, derslerin başına Ötüken'in getirilmesi görüşüldüğü gün, bazı üyelerin, «kütüphanecilikte Üniversiteye girer mi?» diye direndiklerini unutamam. O görüşmelerden (sonunda ço-

günlükla, belki birkaç oy farkla öneri kabul edilmişti...) aklımda kalan, «kütüphanecilik bilimlerinin önemini kavrayamadığınız için verdiğiniz kaynaklar çoğu zaman yanlış; bunu ispatlayabilirim» sözleridir. Doğrusunu isterseniz, bugün de, bilimsel araştırmalarda, bibliyografya kaynakları gene yeterli biçimde pek verilemiyor.

Gene bu dönemde, kütüphanecilikle ilgili meslek dergilerinin, kitapların yayımlandığını, meslek derneklerinin kurulduğunu görüyoruz; bunlar önemli aşamalardır ve Türk Kütüphaneciler Derneği bunların en önemlisidir, diyebiliriz. Dün, burada, açılısta, Dernek Başkanı'nın güzel bir konuşmasını dinledik. Çocuk kütüphanelerinin üzerinde öyle durdu ki, ilgili makamların bu konuya eğileceklerine inanabiliriz. Bu arada şunu belirtmek isterim: Kütüphane Haftası, kültür yaşamımız için gerçekten zenginliktir; çalışanları kutlarız.

Son olarak Unesco'nun geleceğe dönük çalışmalarını da şöyle özetleyebiliriz :

Yeni Unesco programında (1977 - 78) altı proje bulunmaktadır.

1 — Milli enformasyon sistemleri üzerine araştırmaların düzenlenmesi, plânlanması, izlenecek politikanın formüllendirilmesi.

2 — Enformasyon ve yayımların mübadelesi, özellikle Unesco'nun yayınladığı Unesco Kütüphaneler Bülteni yoluyla; ayrıca, Index Translationum'dan yararlanılarak.

3 — Evrensel bibliyografya kontrolünün iyileştirilmesi.

4 — Dokümantasyon ve enformasyon servislerinin, üniversite kütüphanelerinin, halk kütüphanelerinin, milli arşivlerin modern araçlarla donatımı sorunları;

5 — Enformasyon alanında çalışanların daha iyi yetişmelerinin sağlanması;

6 — Üye devletlerin milli servislerini geliştirmelerine yardım (uzman, inceleme bursları, mali yardım, v.b.)